

УДК 338.43:631.11

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УЗАГАЛЬНЕНОЇ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Єрмаков О.Ю., д.е.н.,

Київський національний аграрний університет

Карєба М.І.

Миколаївський державний аграрний університет

Рассмотрены точки зрения ряда ученых–экономистов относительно методических аспектов исчисления обобщающих показателей экономической эффективности использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий. Сформулированы собственные позиции по этим вопросам.

The points of view of the scientists–economists according to the methodical aspects of calculation of economic efficiency summarizing indexes of the agricultural enterprises resource potential use are considered in the article. Own positions according to these questions are formulated.

Ураховуючи, що система показників використання різноманітних ресурсів не в змозі забезпечити однозначну оцінку ефективності застосування ресурсного потенціалу і діяльності підприємства в цілому, необхідними є узагальнюючі показники. Лише за їх допомогою можна однозначно оцінити реальний рівень економічної ефективності використання ресурсного потенціалу агроформувань та їх діяльності в цілому.

Питання, пов'язані з узагальненою оцінкою економічної ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств та їх діяльності в цілому знаходяться в центрі уваги наукових досліджень В.Г. Андрійчука, О.А. Богуцького, С.В. Додонова, В.Я. Дем'яненка, В.Д. Савченка, П.Т. Саблука, М.Й. Хорунжого, І.І. Червена, С.Г. Черемісіної, О.В. Шебаніної, О.М. Шпичака та ін. Однак слід зазначити, що ці і деякі інші науковці для узагальненої оцінки пропонують досить широку мережу показників, єдиної ж точки зору тут немає.

Метою даної статті є висвітлення сутності думок ряду науковців щодо методики узагальненої оцінки роботи сільгоспідприємств у вказаних вище сферах і висловлення власних позицій по них.

О.А. Богуцький [3] як критерій економічної ефективності функціонування підприємств пропонує застосувати рівні і темпи зростання валової продукції, валового та чистого доходів з кожного гектара землі при найменших витратах сукупної праці на виробництво одиниці продукції. В.Д. Савченко [7] вважає, що критерієм ефективності функціонування агропромислових формувань має стати відношення доданої вартості до собівартості продукції в технологічному ланцюгу, які утворюють кілька підприємств. М.Й. Хорунжий [8] як критерій ефективності пропонує застосовувати вихід валової товарної і чистої продукції, чистого доходу та прибутку з розрахунку на одиницю виробничого потенціалу.

Значна частина науковців у якості узагальнюючого показника ефективності діяльності підприємств рекомендує використовувати рівень рентабельності (рентабельність реалізованої продукції). Однак, як вважають О.Ф. Савченко [7] та О.М. Шпичак [11], в умовах ринку цей показник не може бути регулятором виробництва, оскільки він ураховує лише ефективність поточних витрат і тому в найбільш сприятливих умовах опиняються ті галузі, що мають високу оборотність коштів, а в гірших – ті, де з технологічних причин вона є низькою. Причому до останніх вони відносять і сільське господарство.

На наш погляд, становить інтерес такий узагальнюючий показник, як рентабельність авансованого капіталу (Рак), що значною мірою характеризує здатність підприємства адаптуватися до зовнішнього середовища і вважається одним з головних критеріїв котирування акцій підприємства на біржі. Вона може бути розрахованою за формулою [1]

$$\text{Рак} = (\text{Пдо} + \text{ПР}) / \text{АК},$$

де Пдо – прибуток до оподаткування;

ПР – виплачені проценти за кредит;

АК – середньорічна величина авансованого капіталу підприємства.

Слід вказати, що авансований капітал аграрних підприємств В.Г. Андрійчук [6] визначає як сукупність авансованих органічно взаємопов'язаних ресурсів, взятих на всіх стадіях їх кругообігу, що забезпечують функціонування підприємства за всіма напрямками його діяльності. По суті, авансованим капіталом є всі матеріальні, нематеріальні і грошові ресурси, які використовуються підприємством.

Показник рентабельності авансованого капіталу в економічній літературі одні автори називають нормою прибутку, другі – загальною рентабельністю, треті – рентабельністю активів. Саме цей показник значно повніше, ніж рівень рентабельності, визначає ефективність функціонування підприємств, бо від вартості основних і оборотних засобів у значною мірою залежить ефективність розвитку підприємства.

Слід зазначити, що на увагу заслуговує пропозиція П.Т. Саблука [6] щодо доцільності включення до складу знаменника рентабельності авансованого капіталу (норми прибутку) аграрних підприємств грошової оцінки їх сільгоспземель, а чисельник (прибуток) брати з урахуванням розмірів податків, що у даному випадку входять до сукупних витрат. Визначений з включенням до авансованого капіталу вартості землі показник загальної рентабельності слід використовувати у практиці ціноутворення, кредитування, оподаткування, здійсненні державної підтримки сільгоспвиробника.

Для забезпечення узагальненої оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу будь-якого підприємства показники ефекту від його діяльності (вартості валової, товарної і чистої продукції, прибутку) доцільно поділити на загальну величину його ресурсного потенціалу.

Найбільш прийнятним способом вимірювання сукупного потенціалу будь-якого об'єкту господарювання є його грошова оцінка, яка дає можливість підсумувати всі ресурси (що входять до його складу), які у визначеній мірі є взаємозамінними. На наш погляд, при визначенні ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства необхідно обчислити суму вартостей насамперед таких його складових, як земля, матеріально-технічні засоби, трудовий потенціал та наявні у нього, але ще не задіяні в обігу фінансові ресурси.

Слід зазначити, що, незважаючи на наявність певних розробок щодо оцінки вартості ресурсного потенціалу це питання поки що залишається недостатньо опрацьованим (як на рівні окремих галузей та їх груп, так і на рівні підприємства). Визначення вартості ресурсного потенціалу підприємства ускладнюється і тим, що нині в нашій країні має місце велика методична неузгодженість оцінки різних видів ресурсів.

Говорячи про грошову оцінку земель, слід вказати, що в економічній літературі її поділяють на наступні два види:

- нормативну (визначену за встановленими нормативами капіталізований рентний дохід із земельної ділянки), що застосовується при обчисленні розмірів земельного податку, орендної плати за земельні ділянки, державного мита, втрат сільгоспвиробництва, розробці механізмів та показників економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель;
- експертну, що здійснюється із застосуванням експертами (оцінювачами) відповідних підходів, методів і оціночних процедур, результати оформлюються у вигляді звіту. Вона здійснюється при: відчуженні та страхуванні земельних ділянок; встановленні розміру застави при кредитуванні; визначенні вартості земельних ділянок у випадку реорганізації, банкрутства або ліквідації підприємства; відображенні вартості земель у бухгалтерському обліку; визначенні розмірів збитків власників і користувачів земельних ділянок – у випадках, встановлених договором або рішенням суду тощо.

Грошова оцінка землі необхідна для захисту від нераціонального використання останньої, її застосування дозволяє економічно примусити і користувачів, і землевласників дбайливо ставитися до землі. Вона дає можливість впливати на організацію земельних відносин, особливо – при здійсненні трансакції із землею, а також створює необхідну фінансову базу місцевого самоврядування. Проведення грошової оцінки землі в Україні регламентовано положеннями Земельного кодексу України від 25.10.2001 р.

Грошова оцінка земельних ділянок проводиться за методикою, яка затверджується Кабінетом Міністрів України. Що стосується експертної оцінки земельних ділянок, то вона здійснюється відповідно до Методики, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. та Порядку проведення експертної оцінки земельних ділянок, затвердженого наказом Держкомзему України від 09.01.2003 р.

Слід вказати, що питання обчислення необхідної для визначення загальної вартості ресурсного потенціалу грошової оцінки землі певною мірою вже вирішено. Остання використовується при обчисленні розміру податку. Вона є диференційованою залежно від виду угідь (рілля, багаторічні насадження, пасовища).

В основу грошової оцінки земель в Україні покладено рентний дохід, який включає диференціальну ренту, що утворюється під дією родючості ґрунту і місцезростаювання земельної ділянки, диференціальну ренту, яка створюється за рахунок інтенсифікації використання земель, та абсолютний рентний дохід (який відповідає 1,6 ц зерна з 1 га). Величина грошової оцінки земель є добутком річного рентного доходу і терміну його капіталізації. Диференціальний рентний дохід в цілому по Україні становить 7,4 ц зернових з гектара, а разом з абсолютним рентним доходом – 9 ц з гектара. Однак, на наш

погляд, застосування єдиного для всіх землекористувачів і регіонів абсолютного рентного доходу (в розмірі 1,6 ц/га зерна) є не зовсім прийнятним, оскільки це призводить до неврахування якості кожної окремої ділянки землі, що не сприяє стимулюванню її ефективного використання.

У "Методичних основах грошової оцінки земель України" [5] грошова оцінка 1 га сільгоспугідь зони Степу, до якої відноситься і Миколаївська область, становить 8 881 грн, а в останній – 7 348 грн, тобто є значно меншою (що свідчить про нижчу їх родючість в аналізованій сфері). Проведені ж науковцями УААН дослідження свідчать, що в середньому гектар ріллі в Україні повинен оцінюватися не у 8-10 тис. грн, а у 8-10 тис. дол. США.

На увагу заслуговує досвід Молдови, де при здійсненні грошової оцінки земель аграрних формувань замість загальної площі сільгоспугідь застосовують площу земель, що знаходяться в обробітку, – ріллі та багаторічних насаджень. При цьому останні беруться без площі молодих насаджень, які не дають урожаю. При визначенні ресурсного потенціалу підприємства особливу увагу слід надавати оцінці вартості багаторічних насаджень та зрошуваних земель, яка має певні особливості.

Стосовно другої складової ресурсного потенціалу підприємства – його матеріально-технічних ресурсів – необхідно вказати, що їх вартість в Україні нині розраховується як сума основних виробничих і матеріальних оборотних засобів. При цьому, як вважають І.І. Червен і Е.В. Червен [9], для уникнення повторного ураховання із вартості основних засобів доцільно віднімати вартість багаторічних насаджень, а з матеріальних оборотних засобів виключати амортизацію основних засобів. Говорячи про основні виробничі засоби, необхідно вказати, що в останні роки у зв'язку з інфляцією вони зазнали багатократної переоцінки. Однак, незважаючи на це, об'єктивних цін на них поки що немає, оскільки індекси зростання цін на промислові засоби виробництва були значно вищими, ніж зростання вартості переоцінки машин і обладнання. Водночас слід ураховувати, що основні засоби доцільно брати в оцінці по залишковій вартості. Це пояснюється тим, що у більшості аграрних підприємств ступінь їх зносу є дуже великим.

Існуючі нині різноманітні підходи до грошової оцінки трудового потенціалу можна умовно поділити на дві такі групи:

1) витратна, згідно з якою його вартість розраховується як сума заробітної плати, витрат на забезпечення відповідних умов праці та відповідного соціального життя або за ціною компенсації, що являє собою суму витрат, пов'язаних із заміною усіх працівників (їх заробіток за 0,5-2 місяці, а при необхідності залучення до бізнесу конкретних менеджерів – ще за 2 додаткових місяці);

2) дохідна, за якою вартість кадрового потенціалу розраховується за реальною вигодою, що має підприємство від праці робітників. Остання ж являє собою капіталізовану частину прибутку, створеного цією працею.

На жаль, грошова оцінка персоналу в сучасних умовах є затрудненою, оскільки для її визначення по різних категоріях працівників підприємства єдиної методики немає. У цьому плані на увагу заслуговує пропозиція С.В. Додонова щодо застосування для цих цілей загальної суми річних виплат персоналу підприємства, скорегованої на величину заборгованості останнього по вказаних виплатах [4]. На нашу думку, грошову оцінку трудового потенціалу підприємства доцільно визначати як суму нарахованої оплати праці (що включає не тільки фактично сплачену, а й затриману на певний строк величини), витрати на підготовку та перепідготовку кадрів і залучення у підприємство висококваліфікованих фахівців, задоволення різноманітних соціальних потреб працівників та їх сімей.

При оцінці вартості ресурсного потенціалу агропромислового формування з метою уникнення подвійного ураховання сировини власного виробництва її вартість доцільно віднімати від сукупної вартості ресурсів сільського господарства і промисловості. На увагу заслуговує пропозиція С.Г. Черемісної [10] щодо доцільності використання інтегральної оцінки, яка дозволяє уникнути наявних недоліків. Вартісну оцінку потенціалу підприємства вона рекомендує визначати як суму його ресурсів, скориговану на коефіцієнти відповідності технологічним вимогам виробництва, помножену на добуток коефіцієнтів інших складових потенціалу, які не піддаються вартісній оцінці. При цьому останні розраховуються відношенням фактично досягнутого рівня до нормативного.

До основних методів прогнозування ресурсного потенціалу підприємств можна віднести насамперед наступні: екстраполяцію тренда (виявленої тенденції, характерної для тимчасових рядів динаміки), прогнозування на базі індикаторів (в основі якого лежить кореляційний аналіз, що дозволяє визначити тісноту зв'язку між прогнозованим явищем і певними чинниками – так званими індикаторами) та експертні оцінки.

Застосування в оцінці економічної ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, висвітлених у статті узагальнюючих показників, дозволить забезпечити більш повну і правильну оцінку їх діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств. – К.:КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
3. Бугуцький О.А. Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції / О.А. Бугуцький // Економіка АПК. – 1998. – № 83 – С. 45-51.
4. Додонов С.В. Влияние потенциала на эффективность сельскохозяйственного производства // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2004. – № 2. – С. 121-127.
5. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні (Дехтеренко Ю.Ф., Лихогруд М.Г., Манцевич Ю.М., Памха Ю.М. – К.: Профі, 2002. – 265 с.
6. Саблук П.Т. Координаційні напрями вирішення економічних проблем в АПК // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 3-8.
7. Савченко В.Д. Організація сільськогосподарських підприємств / В.Д. Савченко. – Харків, 2002. – 330 с.
8. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: підруч. / Хорунжий М.Й. – К.: КНЕУ. – 2001. – 382 с.
9. Червен И.И. Экономика АПК: вопросы и ответы / И.И. Червен, Э.В. Червен. – Кишинев: Картя Молдованяска. – 1990. – 491 с.
10. Черемисина С.Г. Развитие виноградно-винодельческого производства Крыма: монограф. / Черемисина С.Г. – К.: ННЦ ИАЭ, 2006. – 490 с.
11. Шпичак О.М. Економічні проблеми ціноутворення та інфраструктури ринку в період формування ринкових відносин в АПК України / Шпичак О.М. – К.: 1999. – 406 с.